

életműve ilyen értelemben természetesen kapcsolódik az arabisztika nemzetközi eredményeihez. De ezen a körön belül külön kapcsolódik a magyar orientalista hagyományokhoz is. Múltismeretünk fehér foltjainak egyikét tárta fel akkor, amikor a magyar orientalisták XVI—XVIII. századi működésének vizsgálatára irányította a figyelmet előbb a nyolcszáznyolcvanas években, majd a kiadványban is közölt, 1907-ből származó, Uri Jánosról, az oxfordi Bodleian Library egykori tudós könyvtárosáról írt dolgozatában. Ebben máig érvényes programot adott a magyar orientalisztika tudománytörténeti feldolgozását indítványozva: „Mindenekelőtt a kérdés bibliographiai alapját kellene lerakni, pontosan összeállítani az irodalmi anyagot... Innen aztán át lehetne térni a földéritett munkák méltatására...” (p. 1033).

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ez a bibliografiai alapmű mind a mai napig nem jelent meg. Kísérletek voltak ugyan, de nincs arról tudomásunk, hogy ezt az érdekes munkát valamelyik magyar orientalista műhely vagy tanszék magára vállalta volna.

Az előszó szerint Ormos István eredeti szándéka az volt, hogy Goldziher valamennyi magyar nyelven megjelent munkáját megjelenteti ebben a kiadványban, s így, objektíve, újra hozzáférhetővé teszi azokat a nagykö-

zönség és a szűkebb szakmai körök részére is. Sajnos ennek a kettős igénynek, tehát annak, hogy a teljes magyar nyelvű Goldziher-t bemutassa a kiadvány, s továbbá annak, hogy a lehető legszélesebb olvasóközönséghez eljussanak ezek az értekezések, nem tudott megfelelni a vállalkozás. Azért, mert válogatás lett, és azért, mert összesen négyszáz (!) példányban jelent meg. Amikor a kiadvánnyal kapcsolatos hiányérzésünkről beszélünk, éppen ez utolsó szempontot szeretnénk hangsúlyozni. Mert túl a szakmai-módszertani, tudománytörténeti és programadó kihíváson, amit a kiadvány az arabisztika művelőivel szemben támaszt, itthon és külföldön egyaránt, reális igénynek tartjuk azt, hogy a teljes Goldziher-anyag megjelenjen. Bizunk abban, hogy a kiadás folytatódik, s újabb reprint-kötettel gazdagodik majd a Goldziher-könyvészet. Reméljük, hogy a kiadvány létrehozói mihamarabb megteremtik az ehhez szükséges feltételeket és hozzájárulnak a „mindig az egésznek hatása alatt” álló életmű mind teljesebb „méltatásához”-receptiójához. (*Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest Oriental Reprints Series A 7, A 8. Editores: E. Schütz — É. Apor. Budapest, 1995. 1—2. k. 1090 p.*)

Tüske László

Stein Aurél:

OLD ROUTES OF WESTERN IRAN

Az 1940-ben megjelent *Old routes of Western Iran* Stein Aurél utolsó nagy munkája. Szerzője egyedülálló egyéniség a XX. század tudománytörténetében, akinek hat évtizedet felölelő munkássága különböző tudományágakban eredményezett nagy felfedezéseket, gazdagította a világ múzeumait. Nevéhez hatalmas, addig ismeretlen területek feltérképezése fűződik. Életművében a kelet és a nyugat, Európa és Ázsia kulturális kapcsolatai, kölcsönhatásai álltak a középpont-

ban, a nagy civilizációk — a mediterrán nyugat, India, Irán, Kína — és ezek találkozása Közép-Ázsiában, melynek kutatásában a legnagyobb érdemeket szerezte.

A filológusként induló Stein, akinek pályája első szakaszából iranisztikai témájú dolgozatait, majd Kalhana Rádzsatarangini c. szanszkrit nyelvű művének kiadását és fordítását kell kiemelnünk, fokozatosan a régészet és a geográfia felé fordul. Első expedícióinak központi témája Észak-India régé-

szeti és földrajzi leírása, ezt követi a három nagy közép-ázsiai expedíció 1900—1916 között, ahol célja India és Kína kapcsolatai, a nagy kereskedelmi útvonalak vizsgálata, majd az 1927—1938 közötti időszakot India és Mezopotámia ősi kapcsolatai vizsgálatának szentelte. Sir John Marshall vezetésével az 1920-as években tárták fel az i. e. III. évezredbe visszanyúló civilizáció nyomait (Mohendzsodáro, Harappa). Stein még 1915—1916-ban talált Szisztánban olyan leleteket, amelyek hasonlóságot mutattak, s további bizonyítékokat keresett, hogy az Indus-völgyi kultúra elterjedt-e nyugati irányban a Tigris folyóig. Ez a cél lebegett előtte, amikor Vazirisztánból indulva, Beludzsisztánon keresztül, Irán déli majd nyugati területein, végül az iraki határvidéken járt. 1932—1936 között négy expedíciót vezetett Iránban. A bemutatott könyv ezek közül az utolsó és egyben leghosszabb, 1935 novemberétől 13 hónapon át tartó, Irán hat tartományát érintő expedíciójáról készült beszámoló.

Stein az előszóban írja, hogy itt is, ugyanúgy, mint közép-ázsiai útjai során kettős cél vezette. Egyrészt régészeti, melynek eredményei különösen fontosak a történeti kutatások számára olyan esetekben, amikor írásos anyag nem áll rendelkezésre, másrészt földrajzi, hiszen a földrajzi környezet is szoros összefüggésben áll a történeti fejlődéssel. Ehhez kapcsolódik még a számára elmaradhatatlan topográfiai munka.

Ezen útja alkalmával is igyekezett az ókori szerzők leírásai és a földrajzi környezet összevetése alapján pontosan meghatározni Nagy Sándor keleti hadjáratainak útvonalát, valamint a hellenisztikus művészet elterjedését és a helyi kultúrákra gyakorolt hatását.

Útja során felfedezett több khalkolitikus lelőhelyet, mindenütt próbaásatásokat végzett, célja elsősorban a régészeti emlékek feltérképezése volt. Nagy számban talált a százsánida korból származó hidromokat, melyek közül jó néhányat arab utazók leírása alapján azonosított. Sirázból (Fársz) indulva — részben a nagy kereskedelmi útvonalakat követve — Khuzisztánon, Lurisztánon, Kirmánsáhon át az Urumia-tóig jutott el.

Útjának első szakaszán Ardakanból kiindulva beazonosította az ún. Perzsa Kapuk pontos helyét. Nagy Sándor történetírói (Arrianus, Diodorus, Curtius) leírása és a topográfiai adatok összevetésével világossá váltak a Világhódító hadmozdulatai, hogy miként tudta a hágót védő Ariobarzanesz perzsa csapatait és az őket támogató uxiai törzsi harcosokat egy hegyi úton való átkeléssel bekeríteni és legyőzni.

Kuhgelu vidékén (Tang-i-Sarvak) egy kevéssé ismert, de Baron de Bode által már említett sziklareliefet talált. A központi figura, talán egy mágus, a jobb kezével egy oltárra mutat. A feltehetően vallási propaganda céljára készült relief alakjainak stílusjegyei, valamint a két felirat késő pártus eredetre utalnak.

A Sámi völgyében egy házépítés során előkerült nagyméretű bronzszobor, amelynek ruházata és hajviselete iráni jellegű volt, de a fej kétségtelen görög hatásról tanúskodott, felkeltette Stein érdeklődését. A szobor lelőhelyén végzett ásások során feltárt egy pártus szentélyt, ahol hellenisztikus jegyeket viselő bronz- és márványszobrok darabjai is napvilágra kerültek.

Kiemelkedő jelentőségük a Perzsa-Kurdisztánban, a Karafto barlangokban végzett kutatásai, melyekre W. Tarn hívta fel a figyelmét.

1816-ban Ker Porter másolt itt le, jólrosszul egy görög feliratot, amely Héraklész nevét tartalmazza. Tarn feltételezte, hogy ez azonos lehet azzal a Tacitus által említett Héraklész szentéllyel, amelyről Mihirdátész pártus trónkövetelőnek Gotarzész király elleni, a rómaiak által támogatott hadjáratával kapcsolatban ír. A szövegben szó esik Szanbulosz hegyéről és a vadászó lovas istenről szóló helyi legendáról is. Stein újabb másolatot készített a feliratról és felfedezte, hogy a felirat jobb oldalán, a betűk fölé egy lovas figurát véstek. A lovas figura kettős előfordulása, Tacitus leírásai a hadjárat helyszíneiről és a topográfiai adatok egybevetése igazolta Tarn feltételezését. Stein megállapítja, hogy a hatalmas barlangrendszer a prehisztorikus időktől kezdődően mindig is kultikus hely volt, s így Héraklész az iráni Veretragnával avagy Mithrával azonosítható.

A művet méltatva feltétlenül meg kell említeni az eredeti felmérések alapján készült

térképeket és a helyszínekről, valamint a leletekről készített gazdag fotóanyagot.

A kötet, amely az MTA Könyvtára „Budapest Oriental Reprint” sorozatában jelent meg Apor Éva szerkesztésében és előszavával, tisztelgés a nagy magyar tudós előtt halálának 50. évfordulója alkalmából.

(Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1994. — 432 p., 99 t., ill. + térkép [Budapest Oriental Reprints. Series B 2] Reprint, eredeti kiad.: London, Macmillan, 1940.)

H. Kelecsényi Ágnes

Szepes Erika:

A MAI MAGYAR VERS

1981-ben jelent meg a szerény „Verstan” címen Szepes Erika és Szerdahelyi István kézikönyve, amely borítólapja színéről „a fekete” néven vált fogalommá az egyetemi oktatásban. A kiadvány mindmáig a nemzetközi verstani szakirodalom legátfogóbb és legalaposabb munkája, amelyhez nincs hasonló a felölelt anyag sokrétősége és szakszerű tárgyalása szempontjából: az európai költészetben előforduló versformákon kívül a keleti irodalmak (perzsa, szanszkrit, kínai stb.) versrendszerét is ismerteti, nem maradva meg a pusztá leírásnál, hanem a vonatkozó szakirodalom kritikai áttekintését is adva. A könyv magyar irodalmi anyagának rövid, népszerű kivonatát tartalmazza a szerzőpáros 1988-ban megjelent könyvecskéje: *A műzsák tánca. Verstani kisenciklopédia*.

Mindkét kiadvány leíró jellegű: a ritmikai alapfogalmak tisztázásán és a tárgyalt versformák képletének ismertetésén kívül nem tér ki arra, hogy mely költőknél és milyen szerepben fordulnak elő a tárgyalt versformák. Gyökeresen különbözik ettől Szepes Erika 1990-ben megjelent könyve: *Magyar költő — magyar vers. A mai magyar költészet verstani kisenciklopédiája*. Ez utóbbi kötet funkcionális elemzéseket tartalmaz: azt vizsgálja, hogy mai — 1945 utáni — költészetünkben milyen szereppel, milyen hangulat felidézésére használják költőink a különböző versformákat. Jól választott példák tömegével mutatja be, milyen — igen különböző — hangulatok hordozója lehet egy versforma.

Például még az óklasszikai (latin—görög) versmértékek sem egyszerűen és nem elsősorban az antik pátoszt szólaltatják meg, hanem a legmodernebb gondolatokat is kifejezhetik, és nem annyira az ókort, mint inkább a magyar klasszikusokat idézik fel: az alkaiozi és szapphói strófa nem Horatius-hoz, hanem Berzsenyihez kapcsolódik. A kötet felsorolta és példákkal illusztrálta a mai magyar irodalomban előforduló összes versformát, az antik metrumokat éppúgy, mint a hangsúlyos sor- és strófaképleteket, bár célja elsősorban nem a formák rendszeres ismertetése, hanem szerepük bemutatása volt. Hatalmas anyagot dolgozott fel, és az átnézett anyagból leszűrte azt a tanulságot, hogy „a mai magyar költészet a világirodalom csaknem minden jelentős versformáját felhasználja, s az európai formák csaknem mindegyikét alkalmazza. Méghozzá nem is szolgai módon utánozva, valamiféle új, magyar klasszicizmust megteremtve, hanem a legmodernebb tartalmak kifejezésével megtöltve őket. Már ez a tény is egyedülálló a világirodalomban.” Nyelvész és irodalomtörténész szakemberek, akik nagyszámú (régie és mai, európai és keleti) nyelvet és irodalmat ismernek, megerősíthetik Szepes Erika megfigyelését: aligha van még egy irodalom, amely olyan változatos formakinccsel él, mint a magyar.

Az 1990-ben megjelent könyvnek nagy mennyiségű új anyaggal és új szempontokkal történt kibővítése a szóban forgó munka. A